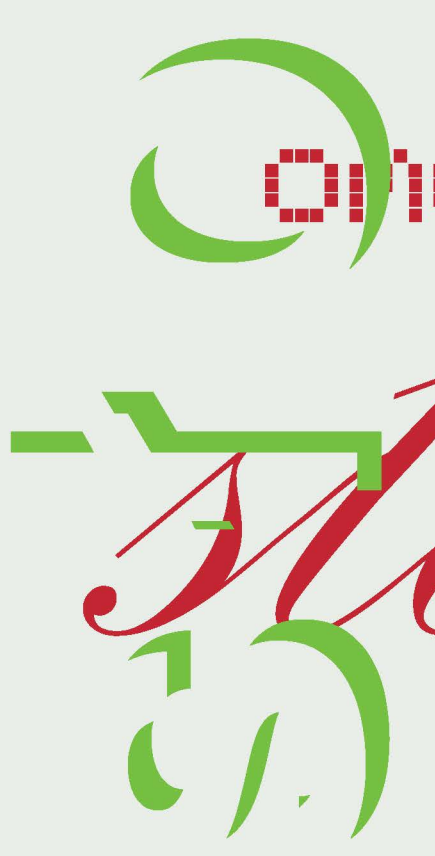

SŁOWO WE WSPÓŁCZESNYCH DYSKURSACH

*pod redakcją
Katarzyny Jachimowskiej
Barbary Kudry
i Ewy Szkudlarek-Śmiechowicz*

omots

SŁOWO

WE WSPÓŁCZESNYCH

DYSKURSACH

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

[Kup książkę](#)

SŁOWO WE WSPÓŁCZESNYCH DYSKURSACH

*pod redakcją
Katarzyny Jachimowskiej
Barbary Kudry
i Ewy Szkudlarek-Śmiechowicz*

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2014

[Kup książkę](#)

Katarzyna Jachimowska, Barbara Kudra, Ewa Szkudlarek-Śmiechowicz
– Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej
Katedra Współczesnego Języka Polskiego, 90-514 Łódź, al. Kościuszki 65

RECENZENCI

*Magdalena Steciąg, Violetta Machnicka
Edyta Paluszyńska, Małgorzata Kita*

REDAKTORZY WYDAWNICTWA UŁ

Danuta Bąk, Bogusława Kwiatkowska

SKŁAD I ŁAMANIE

Oficina Wydawnicza Edytor.org

PROJEKT OKŁADKI

Barbara Grzejszczak

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2014

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I (dodruk). W.06424.14.1.K

ISBN (wersja drukowana) 978-83-7969-107-4
ISBN (ebook) 978-83-7969-734-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

[Kup książkę](#)

*Profesorowi Kazimierzowi Michalewskiemu
w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*

Spis treści

I. Dyskurs publiczny

Małgorzata Kita (Uniwersytet Śląski w Katowicach) – Słowa magnesy. O (nie)przewidywalnym efekcie skupiania uwagi odbiorcy na słowie w dyskursie publicznym (medialnym)....	13
Anna Cegiela (Uniwersytet Warszawski) – Etyka słowa w dyskursie publicznym	23
Barbara Kudra (Uniwersytet Łódzki) – Semantyzacja ideologiczna słowa w tzw. dyskursie smoleńskim	35
Edyta Paluszyńska (Uniwersytet Łódzki) – Wpływ normy dyskursu publicznego na komunikacyjne zachowania jego uczestników	43
Dominik Chomik (Uniwersytet Gdański) – Słowa jako prasowy temat żałoby po katastrofie smoleńskiej	55
Katarzyna Burska (Uniwersytet Łódzki) – Analityczne konstrukcje czasownikowe w polskich tygodnikach	67
Beata Szady (Uniwersytet Wrocławski) – Radio. Tu słowo wygrywa	85
Małgorzata Pachowicz (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie) – Słowo w komentarzach internautów. Uwagi o (nie)oficjalnym dyskursie medialnym	93
Aleksandra Różalska, Ewa Szkudlarek-Śmiechowicz (Uniwersytet Łódzki) – <i>Jak doczekać w dwupaku do dziewiątego miesiąca</i> , czyli językowy obraz ciąży na podstawie forum.e-mama.pl	105

II. Dyskurs naukowy i edukacyjny

Dorota Jedlikowska (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) – Dyskurs naukowy – perspektywa socjologiczna	119
Katarzyna Jachimowska (Uniwersytet Łódzki) – Tożsamość osób z uszkodzonym słuchem w świetle dyskursu naukowego	129

Maria Lesz-Duk (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie) – Przyimki wtórne w dyskursie naukowym	139
Marta Szymańska (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie) – Wpływ dyskursu publicznego na dyskurs edukacyjny (na przykładzie wybranych podręczników do języka polskiego)	151
Michalina Biernacka (Uniwersytet Łódzki) – Przystępność wprowadzanych zagadnień fonetycznych w wybranych podręcznikach do nauczania fonetyki języka polskiego jako obcego ...	163

III. Dyskurs filozoficzny

Anna Skibska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) – From Signature to Stigma Cixous reads Derrida	179
Violetta Mantajewska (Uniwersytet Śląski w Katowicach) – A/Z. Biografem-haiku. Alfabet/ Argo. Rolanda Barthes’a <i>Roland Barthes</i>	191
Katarzyna Rybińska (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu) – „Słowo – narzędzie wyniesienia i upadku człowieka” w dyskursie filozoficznym Emila Ciorana	209

IV. Dyskurs prawno-administracyjny

Beata Grochala-Woźniak (Uniwersytet Łódzki) – (Dez)informacja w korespondencji handlowej	223
Mária Imrichová (Prešovská univerzita v Prešove) – Funkčnosť juristických textov v inštitucionálnom a neinštitucionálnom diskurze	231
Elwira Olejniczak (Uniwersytet Łódzki) – Środki leksykalne w elektronicznych protokołach rozpraw sądowych z 2013 r. (analiza wypowiedzi wnioskodawców)	237
Marinko Zekić (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) – Mowa nienawiści w bośniacko-hercegowińskim dyskursie publicznym. Analiza rozwiązań normatywnych w zakresie prewencji i sankcjonowania	247

V. Dyskurs a kultura i jakość słowa

Justyna Wojciechowska (Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej) – Dynamika analiz współczesnych dyskursów w świetle zmieniającej się kultury znaczeń	261
Ewa Wojno-Owczarska (Uniwersytet Warszawski) – Rola słowa we współczesnej komunikacji na przykładzie twórczości Kathrin Röggli	271

Małgorzata Sokolowicz (Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina w Warszawie) – „Trente-trois sonnets composés au secret” [Trzydzieści trzy sonety ułożone w sekrecie] Jeana Cassou, czyli gdy pozostaje tylko słowo.....	287
Beata Burska-Ratajczyk (Uniwersytet Łódzki) – Elementy dawnego wyposażenia wojskowego a realia historyczne w powieści dla młodzieży pt. <i>Bartek, Tatarzy i motorynka</i> Cezarego Leżeńskiego.....	299
Anna Antas (Uniwersytet Rzeszowski) – Językowy obraz śmierci w tekstach piosenek metalowych z lat osiemdziesiątych XX wieku – wybrane zagadnienia.....	313
Karolina Jadanowska (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) – Rola słowa w subkulturze hiphopowej.....	323
Katarzyna Ossowska, Ewa Szkudlarek-Śmiechowicz (Uniwersytet Łódzki) – Moda na słowo – analiza językowo-komunikacyjna napisów na T-shirtach.....	331
Magdalena Król (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) – Wartość w słowie czy wartość słowa, czyli jak rozmawiamy ze sobą na co dzień?.....	341

VI. Dyskurs a pragmatyka i semantyka

Joanna Ślósarska (Uniwersytet Łódzki) – Funkcja słowa w świetle zasady „poróżnienia dyskursów”.....	353
Natalia Sosnowska (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II) – Funkcje słowa <i>faszyści</i> oraz jego synonimów we współczesnym dyskursie polityczno-medialnym i poza nim.....	363
Monika Kaczor (Uniwersytet Zielonogórski) – Konteksty użycia wybranych pojęć etyczno-społecznych we współczesnym dyskursie politycznym.....	375
Bartłomiej Cieśla (Uniwersytet Łódzki) – Akty mowy w dowcipie językowym.....	387
Aleksandr Tsoi (Uniwersytet Łódzki) – Результаты анализа словарей дискурсивных слов....	397
Rafał Marek (Uniwersytet Łódzki) – Zapożyczenia a konotacja wyrazu – analiza na podstawie wybranych germanizmów we współczesnej polszczyźnie.....	405

VII. Relacja słowo – obraz – dźwięk w dyskursie

Grzegorz Wiończyk (Uniwersytet Śląski w Katowicach) – Słowo – obraz – przekaz religijny. O współczesnym dyskursie teologicznym.....	413
Aleksandra Kalisz (Uniwersytet Śląski w Katowicach) – Słowo a inne sposoby komunikacji w telewizji śniadaniowej.....	421
Beata Jerzakowska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) – Lingwistyka audiowizualna (audiolingwistyka) – czy można wyróżnić taką gałąź w językoznawstwie? Rozważania wstępne.....	431

Milena Rosiak-Kłębik (Uniwersytet Łódzki) – Autoetnograficzny dyskurs słowa i fotografii we współczesnej prozie polskiej	443
Monika Zabrocka (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie) – Audiodeskrypcja tradycyjna a audiodeskrypcja artystyczna: o wpływie języka i formy audiodeskrypcji na komfort jej odbioru przez osoby niewidome i niedowidzące	453
Ольга Приходько (Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, Київ) – Слово в музиці і музика в слові: експерименти в сучасній хоровій музиці	463

I. Dyskurs publiczny

MAŁGORZATA KITA

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Filologiczny,
Katedra Międzynarodowych Studiów Polskich

Słowa magnesy. O (nie)przewidywalnym efekcie skupiania uwagi odbiorcy na słowie w dyskursie publicznym (medialnym)

I.

Język bywa definiowany – w ujęciu naukowym i w potocznej wizji świata – jako **n a r z ę d z i e** komunikacji. John Lyons zauważa wręcz: „Stwierdzić, że język jest instrumentem komunikacji, to powiedzieć truizm” (1978: 33).

II.

Nawiązując do instrumentalistycznej metafory języka, niezależnie od jej oceny, przypomnijmy, że pole znaczeniowe **NARZĘDZIA** bywa wykorzystywane także dla metaforycznej nominacji jednostek językowych (tu: słów) – w ramach różnych form refleksji metajęzykowej: lingwistycznej i potocznej, a przynajmniej niespecjalistycznej. Mamy więc: słowa klucze, słowa wytrychy, słowa walizy. **S ł o w a m a g n e s y**, na których pragnę skupić uwagę, mieszczą się w tej konwencji nazewniczej.

Tekst werbalny tworzą słowa skonfigurowane zgodnie z regułami – gramatycznymi, stylowymi, tekstowymi, pragmatycznymi... Zgodnie z mądrością ludową, „słowo do słowa, robi się rozmowa”.

Ale słowo słowu nierówne. W leksykonie są słowa oceniane jako ważne, ważniejsze i nieważne, niepotrzebne: demokracja obowiązuje słowa tylko w słownikach i encyklopediach. W teorii gramatycznej mówi się o słowach autosemantycznych i synsemantycznych. W lingwistyce potocznej dostrzega się to,

co negatywne: słowa puste, pustosłowie, watę słowną, wielosłowie – etykietując, a nawet piętnując w ten sposób słowa „nieważne”, niepotrzebne, zbędne, zaciemniające sens wypowiedzi.

Są słowa brzydkie i słowa piękne, a nawet najpiękniejsze (por. *Antologia. Najpiękniejsze śląskie słowa* 2010). Są słowa modne [Śpiewak 2002]. Poeta podpowiada inne epitety:

Jakie są słowa?
słowa nasienne,
słowa marzenne,
słowa zbawienne,
słowa wyprowadzone z równowagi,
słowa doprowadzone do rozpacz,
słowa oniemiałe z rozkoszy,
słowa Słowackie,
słowa słowicze,
słowa na wolności,
a także – niech już będą – słowa w kapeluszu,
a także – przede wszystkim – słowa z podniesioną głową,
słowa coraz donioślejsze,
słowa coraz wyrazistsze,
słowa coraz doraźniejsze,
słowa coraz dosłowniejsze
słowa coraz –

Zbigniew Bieńkowski, *Wstęp do poetyki*

Podążając tropem metafor „narzędziowych” w mówieniu o języku, wskażmy kilka ich przykładów z domeny naukowej (lingwistycznej) oraz potocznej.

Dwudziestowieczna stylistyka wytworzyła koncepcję słów kluczowych. Zawdzięczamy ją francuskiemu językoznawcy i semiotykowi, Pierre’owi Guiraud, który w pracy *Les caractères statistiques du vocabulaire* [Guiraud 1954] wprowadził pojęcie słowa klucza. Jest ono wyznaczone statystycznie, przez porównanie frekwencji słowa w danym tekście, u danego autora, w danym stylu, w danym gatunku, w danej epoce z frekwencją w języku w ogóle. Takie słowo, charakterystyczne, bo o podwyższonej frekwencji, ma szczególne znaczenie dla interpretacji dzieła literackiego [por. Wyka 1969], ale także dla rozprawy naukowej i dyskursu naukowego [Steciąg 2009].

Nową generację słów kluczowych dostrzega się w lingwistyce kulturowej (antropologicznej), a właściwie jest to jej reinterpretacja, którą zawdzięczamy Annie Wierzbickiej [Wierzbicka 2007].

Słowa klucze występują w dziedzinie nauk informatycznych i bibliotekoznawstwa. *Keywords* to słowa umożliwiające charakteryzowanie zawartości tematycznej dokumentu. Lista takich słów pozwala zdefiniować temat reprezentowany w danym dokumencie. Pełnią one różne funkcje, w zależności od celów, do jakich są używane.

ANNA CEGIELA

Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki,
Instytut Polonistyki Stosowanej, Zakład Edytorstwa i Stylistyki

Etyka słowa w dyskursie publicznym

Etyka słowa bada i opisuje relacje działań językowych w stosunku do świata osób i wartości. Działania te mogą być skierowane ku człowiekowi, służyć wartościom. Wspierać je, albo przeciwnie – niszczyć¹. Etyczny wymiar działania w języku i za pomocą języka najpełniej ujawnia się w dyskursie publicznym. Dyskurs publiczny jest bowiem obszarem, w którym namacalnie mogą, a przynajmniej powinny móc się realizować wartości uniwersalne, takie jak wolność, równość, godność człowieka i solidarność (zwana wcześniej braterstwem), oficjalnie zadeklarowane i zapisane w ważnych dokumentach międzynarodowych². Do tych ważnych wartości należy również włączyć język, nie tylko w jego konstytutywnej roli tworzenia każdej wspólnoty, lecz także w innych wielokrotnie opisywanych przez językoznawców³ funkcjach (przede wszystkim poznawczej, komunikacyjnej, synergicznej).

---

¹ Etyka słowa jest zatem w gruncie rzeczy etyką komunikacji, zachowań językowych, nie samego języka, bo język jako taki nie może być etyczny lub nieetyczny. Moralne lub niemoralne może być jedynie zachowanie użytkownika języka.

² O tym, jakie wartości powinniśmy chronić w naszych wypowiedziach, pisały J. Puzynina i A. Pajdzińska, zob. *Etyka słowa*, [w:] *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław 1996, s. 35–45. Uszczegółowienie zagadnienia znajduje się w: J. Bartmiński, *Etyka słowa a potoczny wzorzec komunikacji*, [w:] *Oblicza polszczyzny*, red. nauk. A. Markowski, R. Pawelec, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa, s. 32–48.

³ Pojęcie funkcji poznawczej obecne jest w wielu pracach językoznawczych, np. w *Teorii języka* K. Bühlera z 1934 roku, wydanie polskie K. Bühler, *Teoria języka: o językowej funkcji przedstawiania*, TAIWPN Universitas, Kraków 2004 oraz w rozprawie R. Jacobsona, *Poetyka w świetle językoznawstwa*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1960; pojęcie synergicznej funkcji języka w: A. Cegiele, *Norma wzorcowa i norma użytkowa komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław 1996; funkcję fatyczną wyróżnił B. Malinowski, a R. Jacobson uwzględnił ją w swojej rozprawie. Funkcję komunikacyjną opisywali różni badacze, np. M. Halliday, który uznał ją za jedną z podstawowych funkcji języka (określał ją mianem funkcji interaktywnej).

Z perspektywy moralnej obserwujemy dziś w dyskursie publicznym (zarówno w jego głównym nurcie politycznym i medialnym, jak i w pobocznym, nieoficjalnym, np. na forach) kilka negatywnych zjawisk. Są to: brak odpowiedzialności za słowo, znieważanie języka jako wartości oraz jego degradacja jako instrumentu komunikacji, używanie języka jako narzędzia walki z innym człowiekiem oraz narzędzia manipulacji. Zjawiska te obecne są także w ważnych dyskusjach moralnych – starszych z lat dziewięćdziesiątych i nowszych z kilku ostatnich (np. w dyskusji o *in vitro*)⁴. Charakterystyczne dla polskiego dyskursu publicznego, niezależnie kto go prowadzi, jest to, że ma on charakter konfrontacyjny (czemu sprzyjają media) oraz binarny nie tylko w okresach rywalizacji wyborczej. Te cechy dyskursu są niezwykle trwałe i sprawiają, że, jak pisze M. Czyżewski, „świadek sporów na scenie politycznej lub w środkach masowego przekazu odnosi nieodparte wrażenie, że porozumienie między przeciwstawnymi stronami jest z gruntu niemożliwe, a stronom tym nie chodzi o nic więcej, aniżeli o nagłaśnianie własnych racji”⁵. Z badań „Obserwatorium etyki słowa” wynika również, że obraz dwubiegunowości dyskursu powstaje niekiedy w sposób sztuczny, także wtedy, gdy stanowisk w sporze jest więcej lub nie są one spolaryzowane. Dychotomizują go media rywalizujące między sobą o pozycję lidera opinii. Ostra dyskusja publicystów sprawia wtedy wrażenie, że cały spór tak właśnie wygląda. W zasadzie konfrontacyjność i agresja to zjawiska typowe dla kampanii wyborczych. Po ich zakończeniu dyskurs nie jest już tak dynamiczny i nastawiony na konfrontację. Polski dyskurs publiczny odznacza się trwałością tych cech oraz bardzo wyraźną tendencją do odbierania lub ograniczania prawa do udziału w sporze stronie przeciwnej. Podział na tych, którzy zasługują na miejsce w dyskursie i tych, których się z niego wyklucza, wyraźnie też przestaje mieć charakter symboliczny. Nie wyklucza się w Polsce ugrupowań skrajnych (te właściwie zostały już wykluczone). Wyklucza się po prostu przeciwnika. Dyskurs publiczny stał się zespołem strategii komunikacyjnych, wśród których podstawowe miejsce zajmuje retoryka pogardy i wykluczania uzasadniająca stwierdzenie: dyskurs jest nasz i to my mamy nad nim władzę. Tej zasadzie podporządkowane zostało również użycie języka. Wydaje się politykom⁶, że zabiegi tego rodzaju mają funkcję identyfikacji oraz pozycjonowania mediów i wcale nie służą jedynie politykom. Określenie się wobec działania politycznego, interpretacji wydarzeń,

⁴ O degradacji i znieważaniu języka pisze J. Bartmiński w: *Etyka słowa a potoczny wzorzec komunikacji*, [w:] *Oblicza polszczyzny*, red. nauk. A. Markowski, R. Pawelec, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa, s. 32–48. O języku jako narzędziu walki pisałam w artykułach: *Retoryka pogardy w polskim dyskursie publicznym*, „Poradnik Językowy” 2012, z. 9, s. 14–25 oraz *Czym jest mowa nienawiści?*, „Poradnik Językowy” 2014, z. 1, s. 7–17. O instrumentalizacji pojęć pisze P. Kuciński w tekście *Etyka wynaleziona*, „Poradnik Językowy” 2014, z. 1, s. 18–28. Oba zjawiska były omawiane podczas sesji „Etyka słowa”, która odbyła się na Uniwersytecie Warszawskim w styczniu 2012 r.

⁵ Por. M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, Biblioteka Dyskursu Publicznego, Warszawa 2010, s. 59.

⁶ Nie ma jeszcze wystarczającej ilości materiału, by uznać, że tak bywa zwykle.

BARBARA KUDRA

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny,
Instytut Filologii Polskiej, Katedra Współczesnego Języka Polskiego

Semantyzacja ideologiczna słowa w tzw. dyskursie smoleńskim

W Bachtinowskiej koncepcji słowa „odseparowanie wypowiedzi od jej otoczenia, dekontekstualizacja słowa czyni je bezwartościowym i martwym przedmiotem nowej pedantycznej paleologii w badaniach językowych” [Mihailovic 2009: 99]. To spostrzeżenie Nikołaja Bachtina może być mottem dla rozważań o roli słowa w dyskursie. Właśnie w analizie dyskursu, według Michela Foucaulta [za: Howarth 2008: 87], zwraca się uwagę na konieczność holistycznego sposobu ujmowania danych wypowiedzi (wraz z ich wszelkimi pobocznymi aspektami), na przykład na ich kontekstualność oraz sytuacyjność, na rolę nadawcy, a także na aktywną rolę odbiorcy, na kompetencje komunikacyjne uczestników dyskursu. Dyskurs ma więc charakter socjologiczny, a język stanowi jego ważny składnik. W pewien sposób jesteśmy we władzy dyskursu, bo podlegamy mu jako członkowie danej wspólnoty. Jest też dyskurs asumptem do tworzenia społecznych podziałów oraz hierarchii. Trudno więc go traktować jako sposób obiektywnego odzwierciedlenia rzeczywistości społecznej. Raczej jest tak, że to dyskurs kreuje pewną stronnictwą wizję świata, zgodną z daną dziedzina, poglądem, ideologią itp. Można zatem mówić o dyskursie naukowym, religijnym, dyskursie lewicowym, feministycznym, ekologicznym i innych.

Zawarte w tytule artykułu określenie „dyskurs smoleński” rozumiem jako subdyskurs w dyskursie politycznym, jako zbiór typów wypowiedzi zawężonych do tematu, którym jest katastrofa lotnicza pod Smoleńskiem z 10 kwietnia 2010 roku. Od trzech lat jest ona przedmiotem komentarzy, dyskusji, sporów toczonych publicznie przez różne podmioty, głównie jednak przez przedstawicieli dwóch politycznych partii – opozycyjnej (Prawo i Sprawiedliwość) i rządzącej (Platforma Obywatelska). Temat ten jest obecny w debacie publicznej i w dyskursach politycznych różnych partii i różnych podmiotów publicznych, a dociera do

odbiorców za pośrednictwem mediów. Jest on stale obecny w dyskursie medialnym, ale zawsze intensyfikuje się w czasie każdej kolejnej zbliżającej się rocznicy katastrofy. Treści związane z tym wydarzeniem krążą wciąż w komunikacji publicznej, a wraz z nimi pojawiają się różne ich konceptualizacje, werbalizacje.

Celem mojej wypowiedzi nie jest charakterystyka tzw. smoleńskiego dyskursu, lecz omówienie sposobu, w jaki oddziałuje on na semantykę znaków językowych, tu jednostek leksykalnych. Narzuca się im bowiem w tym dyskursie nowe, najczęściej negatywne konotacje, oraz interpretuje zgodnie z potrzebami uczestników dyskursu, w ramach ich poglądu (oraz przekonań) na przyczyny katastrofy lotniczej, i szerzej, w ramach walki politycznej między partiami. Mówiąc krótko, w dyskursie tym następuje semantyzacja i desemantyzacja aksjologiczna, emotywna, ideologiczna znaków językowych – neutralne słowo otrzymuje najczęściej negatywną semantyzację. Proces ten odbywa się na poziomie konkretnych wypowiedzi. W centrum pola konceptualnego znajduje się zawsze jakiś węzeł semantyczny, dominanta semantyczna, słowo-klucz (według socjologa Marka Czyżewskiego: słowo-wyzwalacz; Małgorzata Kita zaproponowała używanie terminu: słowa-magnesu, słowa przyciągającego uwagę i generującego dyskurs).

W omawianym dyskursie są to słowa **Smoleńsk** i utworzony od tej nazwy derywat przymiotnikowy **smoleński**.

Pierwszy ośrodek pola konceptualnego stanowi nazwa geograficzna *Smoleńsk*. Pojawia się ona w wielu kontekstach i polach konceptualnych, które świadczą, że ma zmienione znaczenie: „w najbliższych wyborach rząd będzie musiał rozliczyć się ze **Smoleńska** dużo bardziej niż z opłakanego stanu gospodarki” (GP 2013, 17, 2); „Właśnie dlatego rząd ożywia komisję Laska, która ma przekonać Polaków, że sprawa **Smoleńska** została wyjaśniona” (GP 2013, 17, 2); „postanowiono wykorzystać **Smoleńsk** politycznie w sposób wyjątkowo odrażający i beczelny – do «pojednania» z Putinowską Rosją” (GP 2013, 15, 23); „**Smoleńsk** stał się bardzo ważnym elementem naszej kultury, archetypem polskiej duszy i istotną miarą politycznej oceny naszej rzeczywistości” (GP 2013, 15, 23); „Tusk, odpowiesz za **Smoleńsk!**” (Nasz Dz 2013, 11 IV, 5); „**Smoleńsk** to był zamach!” (GW 2013, 13–14 IV, 2); „**Smoleńsk** jawi się więc jako zbrodnia doskonała” (GW 2013, 13–14 IV, 2); „Nauka może rozbroić **Smoleńsk**” (GW 2013, 19 IV, 11).

Wynika z tych kontekstów, że nazwa geograficzna, wyznaczająca określony teren i mająca swoje realne znaczenie, staje się metonimicznym określeniem tragicznej katastrofy lotniczej; staje się konceptualnie „wydarzeniem” komunikacyjnym. Przyczyn katastrofy upatrują niektórzy uczestnicy „dyskursu smoleńskiego” w spisku, w zмовie wrogich Polsce sił, do których włączają rządzącego premiera (Donalda Tuska) i władze rosyjskie, na czele z ówczesnym premierem Władimirem Putinem. Utożsamiają katastrofę z zamachem, ze zbrodnią doskonałą. Ich zdaniem, katastrofa wymaga rozliczenia i ukarania winnych.

Realne znaczenie toponimu zostaje tu zastąpione znaczeniem pragmatycznym, odnoszącym się do stosunków między użytkownikami znaków a/i samymi